

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน ในพื้นที่หมู่บ้านป่าดิ่งหลวง โดยผู้ศึกษามุ่งเน้นถึงสาระคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน เช่น ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผีสวนเทวดา และองค์ความรู้จากประสบการณ์ที่เกิดจากการสัมผัสโดยตรง กันมาของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่ามีอิทธิพลต่อวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของผู้คนในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาเก็บข้อมูลด้วยตัวตนเอง เพื่อรวบรวมข้อมูลในด้านที่เกี่ยวข้องกับสาระคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน รวมทั้งศึกษาถึงความเป็นอยู่ของชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลตามขั้นตอนของการจัดเก็บข้อมูล รวมทั้งการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนหรือขาดหายไปเพื่อให้งานวิจัยชิ้นนี้มีความสมบูรณ์ของเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยได้อาศัยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการไปตามขั้นตอนดังนี้

3.1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

1) การวางแผนด้านข้อมูล

2) การศึกษาจากเอกสารและบุคคล

3) การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในแหล่งพื้นที่การศึกษา

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

3.3 การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

1) การวางแผนด้านข้อมูล

ผู้วิจัยได้วางแผนการเก็บข้อมูลโดยการนำวัตถุประสงค์หลัก มาแตกออกเป็น วัตถุประสงค์ย่อย โดยในวัตถุประสงค์ย่อยนั้นจะมีการจำแนกประเด็นต่างๆ แยกย่อยรายละเอียดลงไปตามขอบเขตของวัตถุประสงค์หลักในการศึกษา เพื่อนำไปสู่การสร้างเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยใช้วิธีการ Mind Mapping เข้ามาช่วยในการแตกวัตถุประสงค์หลัก เพื่อให้เห็นทิศทางในการศึกษาได้ละเอียดมากยิ่งขึ้น หลังจากนั้นจึงนำไปสู่การกำหนดเป็นขั้นตอนในการจำแนกได้ดังนี้

- (1) วัตถุประสงค์หลัก
- (2) วัตถุประสงค์ย่อย
- (3) ประเด็นที่ต้องทำการศึกษา
- (4) แหล่งข้อมูล
- (5) เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- (6) การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลประเด็นต่างๆ ในตารางมาพิจารณาถึงความเหมาะสมก่อนนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อขอคำปรึกษาแนะนำในการแก้ไขเพิ่มเติม หลังจากนั้นจึงนำไปเป็นแนวทางในการจัดทำขั้นตอนข้อมูลในการเตรียมโครงสร้างคำถามในการวิจัย ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนต่างๆ ที่วางแผนไว้

2) การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและบุคคล

เป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น โดยผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าหาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เหล่านี้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทบทวนวรรณกรรม จากงานที่มีนักวิชาการ นักวิจัยท่านอื่นๆ ได้ทำการศึกษาวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา ซึ่งประเด็นสำคัญของการศึกษาก็คือ การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน โดยผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าและทำความเข้าใจในแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะสามารถใช้ในการอธิบายและวิเคราะห์ประเด็นที่สนใจและนำมาเขียนเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งอาศัยข้อมูลด้านเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ภาควิชา เอกสาร วารสาร เว็บไซต์ ฯลฯ ที่มีความเชื่อมโยงถึงประเด็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน รวมทั้งศึกษากรณีตัวอย่างของ

ชุมชนที่มีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน โดยศึกษาข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือและได้รับยอมรับทั่วไปในแวดวงทางวิชาการ เช่น ห้องสมุดสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (วัดสวนดอก) ฯลฯ เป็นต้น

การทบทวนวรรณกรรมจากแหล่งข้อมูลเชิงเอกสารจะกระทำควบคู่ไปกับการศึกษาจากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาพรวมของชุมชนที่จะศึกษา เช่น ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เอกสารพื้นเมืองของวัด ข้อมูลจากหน่วยงานป่าไม้ จากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เทศบาลตำบล ข้อมูลจากหน่วยงานการเกษตร เช่น จำนวนประชากร รายได้ อาณาเขต แผนที่ทำเลที่ตั้ง ฯลฯ เป็นต้น

การศึกษาข้อมูลจากบุคคลเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งหลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนและมั่นใจมากยิ่งขึ้น จึงได้ขอคำปรึกษาแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาในประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา นอกจากอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว ผู้ศึกษายังได้ปรึกษาแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีความรู้และมีประสบการณ์ในการศึกษาและทำงานวิจัยเชิงคุณภาพจากฝ่ายสำนักวิชาการ (วัดสวนดอก) เพิ่มเติมด้วย

3) การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในแหล่งพื้นที่การศึกษา

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่หมู่บ้านป่าดิ่งหลวง หมู่ที่ 2 ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับหัวข้องานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ดังกล่าวในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. เป็นชุมชนที่มีสภาพทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการดำรงวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม ซึ่งชุมชนตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างที่ราบเชิงเขากับพื้นที่ราบลุ่มที่นา บริเวณพื้นที่ระหว่างหมู่บ้านกับภูเขามีสปาดึงรัง และป่าเบญจพรรณที่เหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในระบบชุมชนของชาวบ้าน บริเวณหมู่บ้านมีลำน้ำแม่ฮ้องฮักไหลผ่าน โดยมีต้นน้ำที่มีจุดเริ่มต้นในบริเวณพื้นที่ป่าขุนแม่กวง

2. เป็นชุมชนที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลาอันเกือบ 200 กว่าปี ชุมชนแห่งนี้ยังมีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมาอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านระบบการผลิต การดำรงชีวิต ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี ฯลฯ เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนที่สร้างสรรคส์สืบทอดไว้ให้กับคนรุ่นหลัง

ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันท่ามกลางการจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัดมาอย่างต่อเนื่อง

3. ชุมชนแห่งนี้ยังมีจารีตประเพณีและการประกอบพิธีกรรมความเชื่อที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นถึงระบบความคิด ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่าของชุมชนที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศชุมชน

หลังจากการคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษาแล้ว ผู้วิจัยจึงเข้าไปสำรวจพื้นที่ชุมชนเพื่อทำการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่และเพื่อพบปะชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ ตลอดจนได้วางแนวทางการติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชนในหมู่บ้านเพื่อสร้างความเข้าใจและขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นเนื้อหาในการศึกษา โดยทำการพูดคุยสอบถามถึงการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนของชาวบ้านผ่านมิติทางสังคมในด้านต่างๆ ว่ามีสาเหตุอะไรที่ที่ชาวบ้านต้องมีการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน และชุมชนมีการประยุกต์ปรับตัวกันอย่างไรในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดความเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน และในการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนนั้นชาวบ้านมีการสืบทอดแนวคิดและวิธีการปฏิบัติร่วมกันอย่างไร ในการที่จะรักษาทรัพยากรในระบบนิเวศชุมชนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยเชื่อว่า การวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้มองเห็นและเข้าใจในการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน ท่ามกลางการปรับตัวและประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตที่พึ่งพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในระบบนิเวศชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติมุมมองอันหลากหลาย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาร่วมกันอย่างเข้าใจ และเป็นการส่งเสริม สนับสนุน ชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรในระบบนิเวศชุมชนอย่างถูกต้องเหมาะสมสืบต่อไป

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่ตรงกับความเป็นจริง และครอบคลุมวัตถุประสงค์การศึกษาที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยจึงได้อาศัยวิธีการศึกษาที่หลากหลายเข้ามาช่วยในงานวิจัย ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงจากสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นผู้วิจัยต้องอาศัยเครื่องมือและวิธีการในการศึกษาอย่างหลากหลายผสม

ผสมกันเพื่อให้สอดคล้องกับช่วงเวลาและสถานการณ์ในระหว่างการเก็บข้อมูลในชุมชน ซึ่งสามารถพอที่จะระบุวิธีการ และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาได้ดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างด้วยการกำหนดแนวคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ชาวบ้านได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและชักนำประเด็นคำถามเข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษา (ที่กำหนดเอาไว้) โดยมีประเด็นการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่น อิทธิพลการก่อเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา

- ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนได้รับอิทธิพลมาจากอะไร
- ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมีลักษณะอย่างไร
- การเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมีกระบวนการอย่างไร
- ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นส่งผลต่อความคิด ความเชื่อของคนในชุมชนอย่างไร
- มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างไร
- ชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนผ่านกระบวนการอะไร

2) การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน

- การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของชุมชนในการรักษาระบบนิเวศชุมชน
- มีการประยุกต์พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในระบบนิเวศชุมชนอย่างไร
- สมุนไพรพื้นบ้าน หมอพื้นบ้าน การรักษาพื้นบ้าน การสืบทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพร การรักษาสายพันธุ์สมุนไพรพื้นบ้าน
- การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบการเกษตรกรรมพื้นบ้าน

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสู่ชุมชน และได้สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านพอสมควรแล้ว

จึงเริ่มทำการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุยกันอย่างเรียบง่าย ไม่เคร่งครัดในขั้นตอนและการลำดับคำถาม ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ พระสงฆ์เจ้าอาวาส ผู้ใหญ่บ้าน อาจารย์วัด หมอยาพื้นบ้าน ตั้งข้าวเลี้ยงผี ผู้เฒ่าผู้แก่ที่อดีตเคยเป็นนายพรานล่าสัตว์และอดีตพ่อค้าวัวต่าง โดยผู้สัมภาษณ์สามารถปรับคำถามได้ตลอดเวลา เนื่องจากต้องการปล่อยให้ข้อมูลเลื่อนไหลไปตามธรรมชาติ เพราะกลัวผู้ให้สัมภาษณ์มีความอึดอัดระหว่างที่ให้ข้อมูล

2. การสังเกต ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และเทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation) ควบคู่กันไป โดยผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านทั้งด้านการทำมาหากิน การประชุมหมู่บ้าน ประเพณี พิธีกรรม เทศกาล และกิจกรรมที่สำคัญๆ ของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์รวมถึงเป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อชาวบ้านในเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะทำให้ชุมชนสามารถที่จะนำสิ่งที่ได้จากการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นเทคนิควิธีการอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลและคำตอบ ในการศึกษาความคิดเห็น ความเชื่อ การยอมรับ ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ทำการศึกษ เช่น คุณค่าทางด้านจิตใจ คุณค่าด้านองค์ความรู้ การยอมรับในระบบความเชื่อ และการยอมรับในวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านที่มีต่อการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน ผ่านมิติทางด้านวัฒนธรรมชุมชนร่วมกัน เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยเห็นว่า จะช่วยเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการตั้งคำถาม การคิดค้นหาคำตอบร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัย รวมทั้งเป็นการเก็บข้อมูลการศึกษาจากการสนทนาด้านคติชนวิทยา เช่น การสนทนาเรื่องราวคติชนพื้นบ้าน สุภาษิตคำก้อม (ภาษิตพื้นบ้าน) เจี้ยก้อม (นิทานเรื่องสั้น) ตำนานท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ชุมชน ฯลฯ การสนทนาแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านจึงเป็นไปเพื่อการระดมความคิดเห็น และการแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ประเด็นปัญหาต่างๆ ร่วมกัน ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านในชุมชนเพื่อหาประเด็นคำตอบร่วมกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการวิจัย

การสนทนากลุ่มจะทำหลังจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และเก็บข้อมูลแล้วระยะหนึ่ง โดยนำข้อมูลที่ได้มาเปิดประเด็นสนทนาตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนอย่างไร
2. มีกระบวนการอย่างไรในการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความเป็นแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตของชุมชน
3. ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ส่งผลอย่างไรต่อวิถีชีวิตของคนชุมชนในการช่วยกันรักษาระบบนิเวศชุมชน
4. มีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาช่วยในการจัดการรักษาระบบนิเวศชุมชน

5. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวจะส่งผลต่อชุมชนอย่างไร
 6. ใคร องค์กรใด หรือสถาบันใด ที่จะเข้ามามีบทบาทในการทำหน้าที่สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
 7. ชุมชนมีการประยุกต์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่อย่างไร
 8. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวมีความแตกต่างจากอดีตอย่างไร และส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรในระบบนิเวศชุมชนอย่างไร ยั่งยืนได้อย่างไร
- เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยได้แก่ แบบบันทึกข้อมูล โดยได้จัดเตรียมตามประเด็นที่ต้องการศึกษาไว้ก่อนเพื่อความสะดวกในการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

3.3 การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ต้องการความรู้ความเข้าใจในระดับลึก จากมิติภายในของชุมชนเพื่อมุ่งที่จะทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดกลุ่มบุคคลที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักดังต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้อาวุโสภายในชุมชนที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสามารถลำดับเหตุการณ์หรือสามารถบอกเล่าประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ พิธีกรรม รวมถึงการเปรียบเทียบถึงการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนระหว่างอดีตกับปัจจุบันได้ ซึ่งอาจเป็นลักษณะของการบอกเล่าผ่านทักษะประสบการณ์และความรู้ความสามารถที่เคยประพฤติปฏิบัติร่วมกันมาในระบบของชุมชนหรือได้รับการบอกเล่าสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งผู้อาวุโสเหล่านี้อาจเป็นทั้งผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ แต่เป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ พิธีกรรมให้กับคนรุ่นหลังในชุมชน รวมทั้งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาสนับสนุนการประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนให้ดำเนินไปตามครรลองจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยต้องอาศัยบุคคลเหล่านี้ในการสัมภาษณ์การเก็บข้อมูลเชิงลึกทั้งในด้านวิถีชีวิต และระบบความเชื่อในท้องถิ่นด้วย อันได้แก่ พระสงฆ์เจ้าอาวาส ปู่อาจารย์ แก้ววัด ตั้งข้าวเลี้ยงผี พ่อครูดูเมื่อดูหมอ หมอยาพื้นบ้าน สล่าช่างพื้นบ้าน แม่ช่าง อดีตนายพรานเก่า อดีตพ่อค้าวัวต่าง เป็นต้น

2. กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบ.ต. คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มสมาชิกฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือคณะกรรมการกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น ประธาน

กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงวัว กลุ่มผู้เพาะเห็ด กลุ่มชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ทำนา ซึ่งกลุ่มที่กล่าวมาจะเป็นทั้งกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งมีบทบาทในการรวมกลุ่มทางสังคม และเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในด้านการสืบทอดส่งผ่านความรู้จากผู้อาวุโสไปสู่คนรุ่นลูกหลาน ทั้งในด้านความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมร่วมกันเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และการรักษาทรัพยากรภายในระบบนิเวศชุมชนร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมถึงการขยายองค์ความรู้และกิจกรมดังกล่าวไปสู่ชุมชนอื่นๆ ใกล้เคียงด้วย

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีข้อมูลหลายส่วนที่ทำการรวบรวมประกอบกันเพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งการทำงานออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เป็นช่วงเวลาที่ยุวิจัยได้เข้าไปทำการสำรวจชุมชน เพื่อศึกษาสภาพชุมชนและแหล่งข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และพบปะกับผู้นำชุมชนเพื่อทำความเข้าใจและแจ้งวัตถุประสงค์ให้ทราบ สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน สภาพภูมิประเทศ ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ข้อมูลส่วนหนึ่งศึกษาจากเอกสารต่างๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น อีกด้านหนึ่งจะทำการสัมภาษณ์สอบถามด้วยการพูดคุยกับผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ท่านเจ้าอาวาส ผู้อาวุโสที่มีความรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้อง หลังจากได้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจะได้สอบถามถึงข้อมูลที่เน้นที่ตัวบุคคล ได้แก่ แก้ววัด อาจารย์วัด ตั้งข้าวเลี้ยงผี หมอยาพื้นบ้าน พ่อครูคูเมื่อคูหมอ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยเป็นอดีตนายพราน และอดีตกลุ่มพ่อค้าวัวต่างๆ ฯลฯ เพื่อสอบถามเกี่ยวกับการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน โดยเน้นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ระยะที่ 2 หลังจากที่ได้ข้อมูลมาพอสมควรจากกระบวนการระยะที่หนึ่งแล้วจะทำการนัดหมายผู้ให้ข้อมูลเพื่อทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อจะได้รับทราบข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชน และหาความชัดเจนของข้อมูลได้มากยิ่งขึ้น และในชวงเวลานี้ผู้วิจัยยังคงเก็บข้อมูลจากชุมชนในประเด็นที่ยังไม่สมบูรณ์ของเนื้อหาหรืออาจตกหล่นหายไปไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รัดกุมและเพียงพอและสามารถนำมาวิเคราะห์และประมวลผลการศึกษาได้อย่างสมบูรณ์

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจึงทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลเพื่อให้เนื้อหาครอบคลุมและครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ โดยอาศัยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งมีวิธีการดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยผู้วิจัยทำการตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่ได้มา ซึ่งประกอบไปด้วยมิติทางด้าน เวลา สถานที่ บุคคล แล้วทำการวิเคราะห์เทียบเคียงดูว่าข้อมูลที่ต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคลที่ได้รับมาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น มีความสอดคล้องหรือตรงกันหรือไม่ ถ้าหากข้อมูลที่ได้มานั้นเหมือนกันหรือตรงกัน ผู้วิจัยถือว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลจริงและเชื่อถือได้

2. การตรวจสอบสามเส้า ด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรม ควบคู่กับการซักถามสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย พร้อมไปกับการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้องและตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเป็นเชิงพรรณนา โดยหลังจากที่ทำการรวบรวมข้อมูลแล้ว จึงนำข้อมูลทั้งหมดมาจำแนกแบ่งเป็นหมวดหมู่ เพื่อทำการสังเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลที่ได้รับมา และนำมาเขียนรายงานการวิจัยเชิงพรรณนา โดยมีลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลบริบทของชุมชน ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้านบริบทของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับด้วย โดยพิจารณาจากองค์ประกอบในด้าน เวลา บุคคล และสถานที่เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูล และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันกับชาวบ้าน โดยอาศัยข้อมูลเชิงเอกสารประกอบการวิเคราะห์

2. การวิเคราะห์ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน โดย ผู้วิจัยนำเอาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาร่วมวิเคราะห์กับข้อมูลภาคสนามที่ได้รับจากการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม

ย่อย ในประเด็นเนื้อหาเกี่ยวกับแหล่งที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน โดยผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกร่วมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มหัวหน้าครัวเรือน ในลักษณะของการสนทนากลุ่มย่อย แต่เป็นไปในลักษณะของการวิเคราะห์กลั่นกรองข้อมูลร่วมกัน ให้ตรงกับข้อมูลความเป็นจริงของชุมชนมากที่สุด หลังจากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลเหล่านั้นมาถ่มกรองอีกทีด้วยการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแบบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย เพื่ออธิบายปรากฏการณ์และสาระคุณค่าที่แฝงอยู่เบื้องหลังวิถีคิด วิธีการปฏิบัติของผู้คนในชุมชน ด้วยตัวผู้วิจัยเอง

3. การวิเคราะห์ข้อมูลการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน โดยผู้วิจัยนำเอาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่มย่อย และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในประเด็นการศึกษาการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน มาทำการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกร่วมกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยทั้งนี้เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง และความชัดเจนของข้อมูล ว่าสอดคล้องกับความเป็นจริง โดยการเชิญตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นเข้าร่วมวิเคราะห์เสวนาด้วย ในลักษณะของการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อช่วยกันวิเคราะห์เสริมประเด็นที่คิดว่ายังไม่ชัดเจน หรือไม่รัดกุมดีพอ โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบ หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้รับทั้งหมดมาวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึก วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ด้วยตัวของผู้วิจัย

4. นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย เป็นรายงานการวิจัย ด้วยการเขียนบรรยาย และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาทำการตรวจสอบข้อมูล โดยพิจารณาจากมิติทางด้านเวลา สถานที่ บุคคล เพื่อศึกษาความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูล โดยนำเอาข้อมูลจากภาคสนามและจากข้อมูลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ร่วมกับผู้นำชุมชน ผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มหัวหน้าครัวเรือน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ฯลฯ และนำมาตรวจสอบวิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้งหนึ่งโดยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า แล้วสรุปองค์ความรู้ในการศึกษาออกมาเป็นรูปธรรม หรืออย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผล แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาเป็นลักษณะการเขียนรายงานการวิจัยเชิงบรรยาย